

קביעת נוסח התפילה למתפלל חדש

הרב אליהו גלדשטיין

א. מבוא

ב. שינוי נוסח התפילה

ג. מנהג המקום

ד. קביעת הנוסח

ה. סוף דבר

א. מבוא

הדיון על נוסח התפילה מתחיל בנדון מרכזי בעיקר מהות עניין התפילה. מצד אחד, יש לנו את לשון התפילה ונוסחה כפי מה שתיקנו לנו אנשי כנסת הגדולה; אנחנו מתפללים כפי תקנת התפילה. אם כך, הרי שנוסח התפילה הוא ככל הדינים והמנהגים שהמסורת שבהם היא הקובעת. אין אדם יכול לעשות דין לעצמו. מסורת אבות היא הקובעת את הדינים בכל דבר ועניין.

מצד שני, ברור שעיקר התפילה היא הפנייה הישירה מלב האדם לבוראו ויוצרו שישפיע עליו טובה. התפילה היא הקשר היומיומי עם הבורא. התפילה היא דרך לקבלה וירידה של השפע לעולם, הצינור המעביר את השפע האלוקי מהבורא ליצירי כפיו. גם אדם שנגזר עליו טוב, עלול שלא לקבלו ללא פנייתו הישירה בתפילה לבורא עולם. התפילה היא הושטת היד לבורא עולם לקבל את השפע והטוב שנגזר עבור האדם.

יש מן הפרשנים¹ שנטו לחלק שיש שתי מערכות שונות בתפילה: האחת, היא

---

1 פירוש הרחב דבר לנצי"ב מוולאז'ין ופירוש משך חכמה לרבי מאיר שמחה מדווינסק על הפסוק בפרשת ויחי "אשר לקחתי מיד האמורי בחרבי ובקשתי".

התפילה הקבועה כפי שתיקנו לנו אנשי כנסת הגדולה. והשנייה, היא בקשות פרטיות שאדם מוסיף מעצמו בלשונו בתפילתו.

הגרי"ז סולובייצ'יק² הוסיף לבאר עניין זה ולחלק בין סוגי התפילות בהשוואה לחילוק בין כוח החרב לכוח הקשת:

החילוק בין חרב לקשת, חרב בעצמו הוא דבר שחותך והורג, אבל קשת החצים בעצמם אין להם כל הכח להזיק והחיצים כשהן סמוכין אינן חדין שיזיקו ורק הכח שבמרוצתן בחזקה בזה הן מזיקין אבל חרב הוא חד ובנגיעה בה ניזוקין.

והמשל בזה די ש ב' מיני תפלות. א. התפלה שקבעו אנשי כנסת הגדולה תפילת שמונה עשרה, ב'. התפלה שכל אחד ואחד מבקש על צרכיו מה שצריך.

והחילוק ביניהם שבתפלת היחיד איתא³ "כל שיש לו חולה בתוך ביתו ילך אצל חכם ויבקש עליו רחמים". והיינו, שרק חכם תפילתו נשמעת על תפלה פרטית, לא כל אחד ואחד שיקש יענה. וזהו דאמר: "בחרבי" - בצלותי, דצלותי הוא התפלה הקבועה כמו שמונה עשרה, וזהו דומה לחרב שהתפלה בעצמה יש לה כח לפעול על תכליתה ואינה תלויה בגברא שמתפלל, כמו חרב שבעצמה היא מזיקה. "ובקשתי" הוא בבעותי, בבעותי היינו בקשה, והוא כמו ויבקש עליו רחמים, דפירושו בקשה תפלה פרטית של יחיד, וכמו קשת שרק הכח של מי שמתחה וזורקה בזה הקשת מזיק, כמו בקשה רק אם המתפלל גדול הוא תפילתו נשמעת.

2 בכתביו על הפסוק הנ"ל.

3 בבא בתרא קטז ע"א.

ב. שינוי נוסח התפילה

כך נאמר בתלמוד ירושלמי: ⁴ "אל תשנו מנהג אבותיכם נוחי נפש". לדעת הגהות מימוניות, ⁵ מאמר זה נאמר בירושלמי לגבי סדר התפילות. דברי התלמוד הללו מובאים בדברי המגן אברהם ⁶ ובאחרונים העוסקים בנוסח התפילה.

אם כן, נמצא שלפנינו מקור הכותב במפורש שאסור לשנות ממנהג האבות בעניין נוסח התפילה.

בעבר, כאשר תיקן האר"י ז"ל נוסח מיוחד בתפילה, רבים מהאשכנזים רצו לשנות את הנוסח שלהם לנוסח האר"י; הגאונים רבי נתן אדלר ובעל ההפלאה, רבי פינחס הורוביץ, שינו את הנוסח שלהם לנוסח האר"י. גם במזרח אירופה נוצרו סדקים בחומה הבצורה של המסורת האשכנזית ורבים שינו לנוסח האר"י.

לאור זאת כתבו רבים מהפוסקים ⁷ שאסור לשנות את נוסח התפילה ממנהג אשכנז למנהג ספרד. יש שכתב: ⁸ "ואין כאן מקום להאריך בראיות להוכיח שאינם יכולים לשנות אפילו כמלא נימא ממנהג נוסח אבותיהם".

יש מהפוסקים ⁹ שהגבילו הוראה זו רק לנוסח תפילת שמונה עשרה ונוסח הקדושה, אבל שינוי בסדר פסוקי דזמרא או סדר הפיוטים ושאר תפילות איננו אסור.

אמנם יש מעט מתשובות הפוסקים ¹⁰ שסברו שדברי הירושלמי לא נאמרו במפורש על סדרי תפילה אלא על מנהג אבות בדינים אחרים, ולכן כתבו ששינוי בנוסח התפילה אינו שינוי ממסורת אבות; הואיל ומדין הגמרא כל הנוסחאות שוות, סברו שאין נפקא מינה כיצד ינהג כל אדם, ואין בזה איסור של שינוי ממסורת אבות.

4 עירובין, סוף פרק שלישי.

5 סוף סדר תפילות של כל השנה, אות ה.

6 סימן סח.

7 מגן אברהם הנ"ל; פרי מגדים שם; חק יעקב סימן תפט; שו"ת מהר"ם שיק, אורח חיים סימן מג.

8 שו"ת ישא איש סימן א.

9 שו"ת תשובה שלימה חלק ב, הובאו דבריו בשו"ת יביע אומר, חלק ו סימן י.

10 רשד"ם, אורח חיים סימן לה.

אמנם אסכולה זו נמצאת בדעת מיעוט, ורוב מוחלט של הפוסקים לא קיבלו תפיסה זו, אלא סוברים שיש איסור לשנות ממסורת אבות בנוסח התפילה.

סיבה נוספת לא לשנות את נוסח התפילה - מקורה בדברי קבלת האר"י בספר שער הכוונות (דף נ ע"ד), וזה לשונו:

ואמנם בעיקרי המנהגים שיש הפרשים רבים ושינויים בנוסח הברכות והתפילות עצמם, בין מנהג ספרד, ובין מנהג אשכנז, ובין מנהג קאטלוניא, וכיוצא בזה, אמר לי מורי (האר"י ז"ל), שיש ברקיע י"ב חלונות כנגד י"ב שבטים, וכל שבט ושבט עולה תפלתו דרך שער אחד המיוחד לו, והוא סוד י"ב שערים הנזכרים בסוף יחזקאל, והנה אין ספק כי אילו היו תפלות כל השבטים שוות לא היה צורך לי"ב חלונות ושערים, וכל שער יש לו דרך בפני עצמו, אלא ודאי מוכרח הוא שמכיון שתפילותיהם משונות לכן צריך שער מיוחד לכל שבט ושבט, שכפי שורש ומקור נשמות השבט ההוא כן צריך להיות סדר תפלתו, ולכן ראוי לכל אחד ואחד להחזיק במנהג סדר תפלתו כמנהג אבותיו, לפי שאין יודע מי הוא משבט זה או אחר, וכיון שאבותיו החזיקו במנהג ההוא אם יבא עתה לבטלו אין תפלתו עולה למעלה אם לא בדרך הסדר ההוא, וכל זה בענין שינוי התיבות בתפלות, וכיוצא בזה, כגון אם להקדים הודו לברוך שאמר או להיפך, אבל מה שמפורש בתלמוד זהו דבר השווה לכל נפש ואין חילוק בזה כלל בכל השבטים. עכ"ל.

דברים אלו הובאו באריכות בכל ספרות הפוסקים שדנו בשאלת שינוי הנוסח. ההנחה הפשוטה מדברים אלו היא שהיות שיש י"ב שערים בשמים שדרכם מתקבלות התפילות, אין אפשרות לשנות וכל אחד יחזיק בנוסח שבטו, כי לכל נוסח יש מעלה רוחנית המיוחדת רק לו. החתם סופר¹¹ כתב שעל ידי מגוון הנוסחים מתקדשת תפילת הכלל ונעשית עטרה לראש צדיק.

לדבריהם מבואר שהבדלי הנוסחים בתפילות אינם נובעים מחמת מבוכה והעדר מסורת, אלא כך הוא סדר הדברים לכתחילה. לפי זה אין ריבוי הנוסחאות בסידורי

התפילה אילוץ זמני אלא מטרה מיוחדת שלא תשתנה גם לעתיד לבוא. בספר משנת חסידים¹² כתב: "ואין לשנות מנהג אבות בעיקר התפילה, לפי שחילוק מנהגים באו מחילוק שורש הנשמות, לכל מנהג יש לו שורש מסילה שמורה לו למעלה להעלותו ואין אדם נוגע במוכן לחבירו".

ג. מנהג המקום

במשנה במסכת פסחים¹³ נאמר:

מקום שנהגו לעשות מלאכה בערבי פסחים עד חצות עושין. מקום שנהגו שלא לעשות אין עושין. ההולך ממקום שעושין למקום שאין עושין או ממקום שאין עושין למקום שעושין נותנין עליו חומרי מקום שיצא משם וחומרי מקום שהלך לשם ואל ישנה אדם מפני המחלוקת.

מדברי המשנה למדנו שאדם מחויב לנהוג כמנהג המקום שהוא מתגורר בו. במקרה שעבר דירה ואין דעתו לחזור למקומו הראשון, הרי המקום החדש הוא מקומו לעניין מנהגים.

אם הגיע למקום אחר באקראי ואינו מתגורר שם בקביעות, מסקנת הגמרא היא שאסור לו לשנות ממנהגי המקום שהוא נמצא בו אם תיווצר מחלוקת עם אנשי המקום, אבל אם לא תיווצר מחלוקת - לא ישנה ממנהג מקומו הקבוע.¹⁴

הגמרא¹⁵ מספרת על בני ביישן שנהגו לא להפליג מצור לצידון בערב שבת כדי שלא להיבטל מהכנת צורכי שבת, ואמר רבי יוחנן לבנים שרצו לשנות: "כבר קיבלו אבותיכם עליהם, שנאמר 'שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמך'".

12 הקדמה לתפילת ערבית.

13 פרק ד משנה א. ועיין עוד במשניות ב-ה שעוסקות בדיני מנהג המקום, ובסוגיות הגמרא בבבלי פסחים נא-נב.

14 הדוגמה לכך בגמרא עוסקת בהולך ממקום שאין עושים מלאכה למקום שעושים מלאכה והוא לא יעשה, שייטלו שהוא בטלן ולא תהיה מחלוקת. אמנם מבואר בתלמוד ירושלמי שם שאם הוא מוכר וידוע כאדם חרוץ שאינו מתבטל הרי הוא מחויב לעשות כאנשי המקום שהוא נמצא שם.

15 פסחים נ ע"ב.

עולה אפוא מסוגיה זו, שמנהג המקום מחייב את האנשים הקבועים שם. אדם המתגורר במקום מסוים מחויב למנהגי המקום, אפילו בצנעה אסור לו לשנות ממנהג המקום, ואפילו אם הוא נמצא באקראי במקום אחר.

וכך כתב הר"ן:16

ונמצינו למדין בתורת המנהגות שכל מנהג איסור שהוא בעיר אחת, כל שאינו מנהג בטעות אלא שהן החמירו על עצמן לעשות סייג לתורה או לדבר שהוא מחלוקת חכמי ישראל ונהגו כדברי האוסר, כל בני העיר חייבין בו מן הדין שנאמר ואל תטוש תורת אמך. וכל היוצא מתוכה ודעתו לחזור חייב ג"כ בו ואפילו בצנעה עד שיעקור דירתו משם ויקבענה בעיר אחרת.

מבואר אם כן שדין "אל תטוש תורת אמך" אינו רק נטישת מנהגי אבות, אלא גם הנוטש את מנהגי המקום שהוא גר בו בקביעות עובר על איסור זה.

בבואנו לדון על אדם שבא לקבוע את הנוסח שלו כאשר אין לו מסורת אבות, בוודאי נעניק משקל רב למנהג המקום המחייב אותו.

אמנם יש לדון משתי סיבות: א. כיום, כאשר בכל מקום יש בתי כנסת מכל הנוסחים ומכל העדות, קשה לומר שיש מקום שיש בו מנהג המקום; ב. ישנם פוסקים שטענו שמנהג המקום מחייב רק במנהגים שיש בהם צד איסור, כמו המנהג לא לצאת לדרך בערב שבת, אבל במנהגים של נוסח התפילה שאין בהם צד איסור, בהם לא נאמרה ההלכה שמנהג המקום מחייב.

ד. קביעת נוסח

כתב בספר כתר ראש (הנהגות רבי חיים מוולאז'ין):17

התפילה והנוסחאות וההנהגות, הדין לילך אחר הרוב, ואין לשנות ממנהגם, א. משום 'לא תתגודדו', ב. מפירוד המנהג נעשה פירוד לבבו.

16 פסחים יז ע"ב מדפי הרי"ף.

17 סימן לו.

וכן ציוה לתלמידו הרב יעקב מנאהוורדוק להתפלל כפי מנהג בית הכנסת בשאי אפשר לו באופן אחר, ואיך שיהיה רק הכל לשם שמים.

בנוסח אחר מובא שם:

בעניני תפילות והנהגות הניכר שינוי מנהג בהם, אין לשנות ממנהגם, כי שינוי מנהג יגרום פירוד לבבות, והכל לשם שמים, וציוה לגדול מתלמידיו להתפלל בנוסח ספרדי כאנשי העיר ומנהגם.

כעין דברים אלו מצינו בחתם סופר¹⁸ שהורה לעיר שנתרו בה שתי קהילות קטנות, ספרדית ואשכנזית, ושוב אין להן קיום אלא באיחודן, שיתפללו בנוסח המרובים.

הפוסקים¹⁹ שדנו בעניני קביעת נוסח התפילה הורו שאין לשנות כלום ממסורת הספרדים. לדעתם, נוסח הספרדים הוא הנוסח הנכון יותר, ואשכנזי שמשנה לנוסח ספרדי משנה למעליותא, ובארץ ישראל חייבים כולם לנהוג כמנהג הספרדים.

מקור הדברים בדברי מרן הבית יוסף בשו"ת אבקת רוכל²⁰ שכתב שכל קהילה שמגיעה לארץ ישראל, צריכה לקבל על עצמה את המסורת הנוהגת בארץ, שהיא מסורת הספרדים ונוסחם. טעם הדבר הוא שכאשר באים לייסד מקום חדש קובעים את המנהג לפי הרוב במקום הקודם. במקום שנוהגים מנהג קבוע ובאו מרובים שנהגו מנהג שונה, עליהם לקבל את מנהג המקום. לכן הסיק שכל הבאים לארץ ישראל מקבלים את מנהג המקום, ואסור לשנות מפני המחלוקת.

לדבריהם ודאי שמי שאין לו מנהג יתפלל בנוסח הספרדי.

אמנם גישה זו אינה מוסכמת אלא על הפוסקים הספרדים. לעומת זאת פוסקי האשכנזים לחמו בקנאות לבסס את מנהג נוסח אשכנז גם כאשר הם היו המיעוט בין הספרדים.

18 שו"ת, השמטות, חושן משפט סימן קפח.

19 הרשד"ם, מהר"ם שיק, ישא ברכה, יביע אומר.

20 סימן ריב.

לכן ההמלצה הסופית בעניין זה נתונה לזהות הקהילה שאליה שייך המתלבט. אם הוא קובע את תפילתו בקהילה מסוימת, הרי שיקבע את נוסח התפילה שלו לפי הקהילה שהוא משתייך אליה. כיון שלא היה לו נוסח קודם, ודאי שהוא מחויב למנהג הקהילה ובית הכנסת שהוא משתייך אליהם.

ה. סוף דבר

גישה מקורית ומעניינת העלה הרדב"ז:²¹

כשם שאין אדם לומד אלא במקום שלבו חפץ (ע"ז יט), כך אין אדם מתפלל אלא במקום שלבו חפץ. ואל יתפלל אדם במקום שטורד מחשבתו ומבטל כוונתו, כמ"ש בעירובין (סה), ולכן יחיד או רבים שיש להם איבה או כעס עם הצבור אין תפלתם רצויה, ואסור להם להתפלל שם, כי תהיה מחשבתו טרודה ולא יוכל לכוין בתפלתו, וכ"ש כשהכעס עם מנהיגי הקהל וגבאי הכ"נ, ואף על פי שברוב עם הדרת מלך, כיון שלבותיהם חלוקים אין קילוסן עולה יפה, ולפיכך נהגו בכל קהלות ישראל שכל בני עיר ולשון אחד עושים להם קהל בפני עצמו וכו', ואי לא דמסתפינא אמינא שטוב לאדם להתפלל ביחיד מלהתפלל בחברת בני אדם שאין דעתו נוחה מהם. לכן יפה עשו אלו שנפרדו מקהל המערביים ללכת להתפלל בקהל אחר וכו'. וכבר אמרו בספרי החכמה שבהביט האדם אל מי שדעתו נוחה ממנו מתעוררת נפשו אל הכוונה השלימה, ונחה עליו רוח ה', וכ"ש בהיותו מתכוין אל רבו ונותן אליו לבו תתקשר נפשו בנפשו ויחול עליו שפע קדוש וכמ"ש והיו עיניך רואות את מוריך.

בבית מדרשו של הרדב"ז נתחדש חידוש גדול, לפיו יכול אדם להתחשב בהרגשת לבו ולהתפלל ביחידות ולא במניין כדי להגביר את כוונתו.²² כמו כן יוכל לשנות את הנוסח אם זה יועיל לו לכוונה.

21 שו"ת, חלק ג סימן תעב.

22 גם החזון איש כתב במכתב לרב רפאל הלפרין שתפילה אחת בשבוע יתפלל ביחידות כדי שיוכל לכוון כראוי.

כעין דברים אלו כתב מהר"ם שיק:²³

ואע"פ שכתב המגן אברהם שלכל מנהג ונוסח תפילה יש שער למעלה ואין לשנות, מכל מקום נראה לי שכל מי שנפשו חשקה בנוסח ספרד שפיר דמי, ולא אמר על זה המגן אברהם, כי מצינו בחובות הלבבות שלכל מצוה שאדם מוצא בנפשו חשק לעשותה, בודאי שיש לה שייכות לנשמתו ביותר. וזה שאמר הכתוב מד' מצעדי גבר כוננו ודרכו יחפץ, שהשי"ת נותן בנפשו החפץ לאותו מעשה טוב. וכבר נתפשט המנהג בהרבה קהילות שהאנשים שרוצים להתפלל בנוסח ספרד עושים להם מנין בפני עצמם ואין בזה משום לא תתגודדו.

מדבריו למדנו שאדם יכול לשנות את נוסח התפילה שלו אם יודע ומרגיש קרבה נפשית לאותו נוסח. יש גם מן האדמו"רים²⁴ ששינו את נוסח התפילה כדי שלא תהא תפילתם כמצוות אנשים מלומדה.

מדברים אלו עולה שבוודאי מי שאין לו נוסח, ראוי שיבחר בעצמו את הנוסח שאליו הוא מרגיש תשוקה נפשית ובנוסח זה יקבע תפילתו.

23 חושן משפט סימן כד.

24 עיין בסידור חלקת יהושע ביאלא ועוד.